

AYASOFYA BAPTİSTERİ

Feridun DİRİMTEKİN

Baptister Ayasofya'nın güney-batı köşesinde ve asıl binadan ufak bir avluya ayrılmış bir vaziyette bulunmakta idi. Fakat bu gün sonradan yapılmış olan Contrófor'lar ve ilâvelerle bu günkü Ayasofya'ya bağlanmış bulunmaktadır. Justinien Ayasofya'sının inşaasından evvel yapılmış olan bu binanın kuzeyinde, Ayasofya'ya bakan cephesinde mermer kolonlu bir giriş mevcuttu. Bu gün Baptisterde saltanatı esnasında kendisine bir türbe yaptırtmamış olan I. Sultan Mustafa (1617 - 1623) ve Sultan İbrahim (1640 - 1648) Türbeleri bulunmaktadır. Türk tarihlerine nazaran bunların buraya gömülmelerinden evvel burası başka bir maksatla kullanılmamış ve boş olarak bırakılmıştı (1).

(1) Katip Çelebi-Fezleke. C. II, S. 211 1. Sultan Mustafa Ramazan ortasında vefat etti (1048). Ayasofya kurbundaki, Fetihten evvel bina edilmiş bir hali kubbede defnedildi. Hayrullah efendi tarihi Zeyli (Ali Şefki) C. XVII. S. 83.

Evliya Çelebi : C. I. S. 354, Cümle padişahların türbeleri Mulukü saltanat ve selâtin ve şehzadegân ile memlu olduğundan Mustafa Hana yer bulunamadı. Naşı 17 saat musalla taşında kaldı. Ahar yer bulunamadığından Ayasofya'yı kebirin kurbunda bulunan ve zamanı kadimde bir yağhane olan kâgir bina içinde defnedildi. Kubbe içinde turab olmadığından üzerine has bahçeden toprak getirilerek örtüldü.

Sultan İbrahim için : Feriike C. II. S. 320 çün Padişah Rub-u meskun hal edilerek hal olunan padişahlara mahsus yere kapandı kapısı örüldü.... bir cellat vasıtasıyla âlem-i bakaya gönderildi, namazı kılınıp Ayasofya kapısı yanındaki Sultan Mustafa türbesine defnedildi. Naima (Ayasofya kütüphanesi 3105 C. II. S. 170. Ayasofya kurbunda Sultan Mustafa merhumun kabri yanında defnedildi.

TARİHİ MALÛMAT

Ayasofya'nın bugün mevcut Baptister hakkında ne Procopius ve ne de Silentiarius'da etraflı bir bilgi mevcut değildir (2). Yalnız diğer bir Baptister'den ayırmak için buraya Megali Folistir denildiği ve bütün Baptister'ler gibi buranın da Agios İoannes Prodromos (St. Jean Baptiste) e ithaf edildiğini biliyoruz.

Anon Banduri (3) İmparator Justinianus Ayasofya'yı yaptırmadan evvel Circulaire planda kubbesi altın yaldızlı, içi kıymetli taşlarla süslü Agios İoannes Prodromos namı altında bir şapel yaptırmıştı. Bina (Horlogion yakınında) İmparatorların çok defa maiyetleriyle beraber yemek yedikleri Metatorion'un çok yakınında idi, diye bu binadan bahsetmektedir. Bundan sonra İstanbul'a gelmiş olan A-

Osmanlı tarihlerinde Baptister binasının bir türbe olarak kullanılması için yapılan değişiklikler hakkındaki bilgi bundan ibarettir. Mevcut büyük vaftiz havuzunun ne zaman ve ne maksatla dışarıya çıkarıldığı ve bunun kuzeyde bulunan avluya nasıl çıkarıldığı ve bu cihetle mevcut bulunan çıkışın ne zaman kapatıldığı ve binanın doğusunda bu gün mevcut olan ikinci kapı ile zemin katındaki pencerelerin ne zaman açıldığı hakkında da bir malûmat mevcut değildir.

(2) Poulos Silantiarius-Ayasofya'nın tarihi P. 28. V. 563 de binanın kuzey tarafındaki kapıdan çıkan ahalinin ruhu temizleyici ve kirleri (Somlures) yıkayan bir Axaantta Loetra'ya gittiklerinden bahseder.

(3) Anon Band.

noyme bir Rus seyyahı (4) Ayasofya giriş kapısının sağında Baptistér'in mevcut bulunduğu ve buradaki bir kuyu ile vaftiz havuzunun mevcudiyetinden bahseder. Bundan sonra gelen Batı seyyahlarının eserlerinde aydınlatıcı bir bilgi mevcut değildir. Burayı 1847 - 49 tamiri esnasında görmüş olan Salzenberge göre (5) dışarıdan dört köşeli içeriden sekiz köşeli bir binadır. Fakat hariçten yukarı kısmında sekizgendir. Binada ilk zamandan kalma dört pencere vardır. Bina bir kubbe ile örtülüdür. Doğuda bir apsid batıda bir nartex vardır. Dört köşeli apsid İstanbulda alışılmış olanlara benzememekte bu da apsidin inşaa devrinin Ayasofya'dan evvel olduğunu göstermektedir.

Şimdi doğuda bulunan bir girişten başka evvelce bir de kuzeye doğru açılan ve şimdi örülmüş olan bir kapı vardı. Bu kapıdan çıkınca bir hole giriliyordu ve bundan sonra da küçük bir avlu bulunuyordu.

Hol'ün kuzeyinde çift sütunlu bir mimari parça ve bunun üzerinde de bir kapı yeri vardı. Hol'ün doğu nihayetinde bugün örülmüş olan bir kemer açıklığı vardı. Buradan kilisenin bu cihetteki Controforuna geçiliyor ve bu slette hol kilise ile bağlı bulunuyordu. İstanbul'un Türkler tarafından işgalinden sonra Ayasofya'nın yağ deposu olarak kullanılmış ve bina Sultan Mustafa için Türbe haline konduktan sonra da bu avlu yağ deposu olarak kullanılmakta devam etmiştir. Scarlatos Byzantios (6), Vaktiyle bu bina ile Ayasofya arasında bir geçit vardı.

Vaftiz havuzu ColimVithva'ya, su bir su terazisinden geliyor ve bu su daima akıyordu. Halk bu suyu mukaddes bir su addediyordu. Bina Asilia, bir melce idi

(4) Mme de Khitrevo itineraire des pelerins russes s 227.

(5) Salzenberg (w) altchristli che denkmaelervon constantinople S. 19. Pl. VI. VII. XI. XII.

(6) Scarlatos Byzantios-Konstantinopolis S. 506.

(7). Buraya iltica edenleri, buradan kimse alamazdı. Theophanos'a göre İmparator Zenon, İmparatorluktan ayrıldığı zaman Ayasofya'ya gelmiş, dua ettikten sonra tacını mukaddes masa üzerine koymuş ve sonra buraya iltica etmişti. İki sene sonra kayınbiraderi Basilicos da zevcesi ve çocukları ile beraber buraya sığınmıştı.

Ephlagon'a göre merasim esnasında Patrik Ayasofya'daki Cintronon'dan aşağıya inerek evvela bu Baptistér'in nartex'ine geliyor buradaki Apodiomda yeni vaftiz olacaklar, elbiselerini çıkarmış olarak kendisini bekliyorlardı. Patrik kendilerini St. Myron (Mukaddes Yağ) la yağladıktan sonra vaftiz ediyordu.

Leathaby ve Swainson (8) Büyük Baptistér olarak bu günkü, Türbe olmuş binayı kabul ederler ve bazı diğer yazarlarca kabul edilen Ayasofya'nın kuzey doğusundaki Skevophylakion (9) un eski hazine binası olduğu ve sonradan İmparator Justinien tarafından Baptistér'e çevrilmiş olduğu fikrini ileri sürerler.

Antoniadis (10) bu bina'yı küçük Baptistér'den ayırmak için Baptistarium veya Megali Phostir denildiğini, bütün Baptistérler gibi bu binanın da Ayos Ioannes Prodromos'a ithaf edilmiş olduğunu ve İmparator Justinien tarafından yaptırılmış olduğunu yazar.

Kendisi binayı dıştan ölçmüş ve uzunluğu 22.70 m genişliğini 16.20 m ve umumi yüksekliğini 17.40 m bulmuştur. Bundan başka Anon Banduri olmak üzere eski kaynaklara atfen vaktiyle burada mevcut olan mozayikler hakkında da malûmat vermiştir.

(7) Ayasofya'daki Ste. Nicolas Chapell'i de Prophigion hakkını haiz idi.

(8) Lathaby and Swanson - Ste. Sophie S. 18; 20, 177, 183.

(9) Feridun Dirimtekin - Skevophylakion de Ste. Sophie - Malange de R. Janin Rev. des etudes Byz. 1961 S. 390 - 400.

(10) Antoniadis Exphrasis tis Agia Sophias C. I. S. 123 ve sonrakiler.

Ebersolt (11) de Cer. ya'ya nazaran Ayasofya'yı tetkik ederken binada biri büyük diğeri küçük iki Baptistler olduğunu belirtmiştir (12). Kendisine nazaran der Cer. de bahis konusu olan Baptistler Cylindrique şekilde olan Hazine dairesi olmalıdır. Fakat katiyetle malum olanı, bu gün Sultan Mustafa türbesi olan binadır ve Ayasofya'nın Güney - Batı köşesindedir. Bu Oratuaire İmparator Justinien tarafından St. Jean Baptiste'e ithaf edilmiştir. Doğuda bir apsid ve Batıda bir nartex'le nihayetlenen bu bina Octagonale şekildedir ve her dört yanında nişleri bulunan bu bina yine Justinien tarafından yaptırılan S. S. Serge et Bacchus (Küçük Ayasofya) ya daha küçük miyasta olmak üzere benzer.

A. M. Schneider Ayasofya'nın Batı avlusunda yaptığı kazı hakkındaki kitabında bu Baptistler duvarlarının tuğladan ve kum taşından hatıllarla yapılmış olduğu cihetle Justinien devrinde yapılmış olması lâzım geldiği ve Batıda bulunan eski kapının kapanmış olduğunu ve bu gün buraya Kuzey - Doğu köşesinden açılmış bir kapıyla girildiğini kaydeder (13).

Swift (14) binayı tetkik etmiş, eski kaynakları incelemiş Constantin Porphyrogenete'in de de Cer. sine (15) dayanarak küçük Baptistler'in binanın kuzey doğusunda bulunan Skevophylakion - Hazine dairesi - ve büyük Baptistler'in de bahis konusu olan bina olduğunu tebarüz ettirdikten sonra bu bina hakkındaki tetkiklerini açıklamıştır. Yalnız bu binanın basit bir kesitini kitabına eklemekle iktifa etmiş binanın ne bir plânını ve ne de kuzeyinde-

ki avlu kısmında o zaman mevcut olan ve bu gün yıkılmış bulunan kısımların plân ve fotoğraflarını eklememiştir. Bina için verdiği ölçüler de doğru değildir.

Swift binanın iç düzeninin pencelerinin kemerlerini tetkik ettikten sonra binanın kuzeyinde bulunan avluyu da incelemiş ve buraya açılan kapının önünde vaktiyle bir giyinme yeri veya Apothytrium olması kabil olduğunu ileri sürmüştür. Kendisine nazaran bu iç avlunun kuzeyinde bulunan kolonlar arasında vaktiyle kuzeye doğru açılan bir kapı mevcuttu. Ayrıca bu iç avlunun doğu tarafındaki kemerin altında doğuya doğru açılan bir kapı vardı. Swift, Salzenberg gibi bu kapının Ayasofya'nın en Güney - Batısında bulunan Controfor'unun alt katına açıldığını ve bu surette kilise ile Baptistler arasında bir bağ mevcut olduğunu ileri sürmüştür. Bu kısmın önünde ve kapı sövelerinin yanında bulunan sütun başlıklarının küçük Ayasofya'da ve Ravenna'daki Ste. Vitale de bulunan sütun başlıklarına benzediğini ve Ayasofyadakilerden tamamiyle ayrı şekilde olduğunu da kaydetmiştir.

Ali Sami Boyar Resimli Ayasofya kitabında teferruata gitmeden Baptistler hakkında malûmat vermiştir (16).

Heliopolis Metropolidi Genadios Ayasofya'nın Baptistler'ine tahsis ettiği bir makalede «Bu gün bu binanın duvarları sıvayla örtülmüştür. Vaktiyle bu duvarlar kıymetli taşlarla kaplı idi, bunlar 4. cü haçlı ordu mensupları tarafından alınmıştır, demektedir (17).

Vaftiz merasiminin ilk hristiyanlık devrinde St. Jean Baptiste'in hazreti İsa'yı Şeria nehrinde vaftiz ettiği gibi nehir ve çaylarda yapıldığını biliyoruz (18).

(11) Ebersolt. Ste. Sophie de Constantinople S. 35 not 1, 3, 35.

(12) Constantin Porphyrogénète. Livre des Ceremonies C. II, 620.

(13) A. M. Schneider. Die Grabung in Westhof der Sophien Kirche Zu İstanbul Berlin 1941, S. 23, 42, 45.

(14) Swift-Hagia Sophia S. 173-177.

(15) de Cer. Bonn II, S. 620.

(16) Resimli Ayasofya İstanbul 1943.

(17) Genadios (Hierapolis Metroplidi),

(18) Kraus - Real Encyclopedie der Christliche Altertumes - Baptistère (Tauf) maddesi, 3

Bunların umumi surette suları mukaddes addolunan nehir ve pınarlar olması icabeder.

Daha sonraki zamanlarda Catacombe'larda da vaftiz havuzlarının bulunmuş olduğu zannedilmektedir. Gerek Roma Catacombe'lerinde ve gerekse İskenderiyede bulunan bir Catacombe'da vaftiz havuzu olduğu zannolunan havuzlar görülmüştür. Fakat iklim şartları birçok memleketlerde bu merasimin tamamıyla açıkta yapılmasını müşkülleştiriyordu.

İmparator büyük Constantin zamanında hristiyanlar serbest ibadet etmek imkânını bulduktan sonra kiliseler kurulmuş ve her kilisenin yanında Baptister yapılması adet olmuştu (19). Bunlar sureti umumiyede St Jean Baptiste'e ithaf olunan Chapelle'lerdi (20).

İlk zamanlarda kiliselerin şimal tarafında yapılmakta olan Baptisterler bazan da bu binaların başka taraflarında da yapılıyordu. Meselâ İzmir civarında Güzelbahçe Bazilikasında olduğu gibi Baptister, Presibetere'in yanında (21) veya Mısırdaki Mariotte civarındaki Abu Mena Bazilikasında olduğu gibi (22) Atrium'a bitişik olarak batıda veya Solena Bazilikasında olduğu gibi güney Bazilikasının yanında (23) Side kazısında (24) bulunan Bazilika ve Çaliçingrat kazısında meydana çıkarılan ve 6 ncı yüzyıla ait Bizans katedralinde olduğu gibi binanın kuzey-doğu kısmında bulunuyordu (25).

(19) (Tauf) maddesi, 3.

(20) (Tauf) maddesi, 3.

(21) Wulf, S. 239 Re S. 230.

Weber. Byz. X. 1901. S. 568-573, P1, Strzygowsky Kleinas. 1906 pl. 48, 49.

(22) Wulf. S. 228 Res. 226; 229 Kaufmann-Heilige Stadt in der Wusste S. III.

(23) Wulf S. 242 Res. 237.

(24) Prof. Arif M. Mansel 1946-1953 senelerinde Pamphylia'da yapılan kazılar ve araştırmalar 1958 Side plâni.

(25) Prof. Alex. Deroko Architecture, Monuments et Decorations dans la Serbi de moyen âge. Belgrad 1953. S. 32 Plân 38.

Bu Baptister'lerin ortasında daima Colimwithva denilen vaftiz havuzu bulunuyordu. Hristiyanlığın başlangıcında merasim vaftiz yapılanların tamamıyla su içine girmeleri suretiyle yapılıyordu. Bu da bu havuzların hususi surette yapılan binalar içine konması zaruretini meydana çıkarmıştı. Bu binalar sureti umumiyede bir kubbe ile örtülüydü. İlk devirde Cattachumne'ler tamamıyla vaftiz olmaya hazırlandıktan sonra her sene bir defa Evêque'ler tarafından vaftiz ediliyordu (26). Fakat sonraları vaftiz olacakların miktarı artarak Cathedral'lerdeki Baptister'ler bunların vaftiz edilmesine kâfi gelmeyince Roma'da olduğu gibi aynı şehirde birkaç Baptister yapılmasına zaruret hasıl oldu.

Vaftiz havuzları umumi surette 1 m kadar derinlikte idi. Bunların yan taraflarında Evêque rahibe mahsus bir yer vardı. Burada St. Esprit'in sembolü olan altın ve gümüşten yapılmış güvercinlerin ağzından su akıyordu. 6 ncı yüzyılda bunların yanlarına İsa, St. Jean'ın heykelleri de konuyordu.

Vaftiz havuzlarına üç ayak merdivenle iniliyor ve karşıki tarafta bulunan üç ayak merdivenle çıkılıyordu. Büyüklükleri her zaman aynı değildi, bilhassa batıda 6. ci yüzyıldan sonra vaftiz edileceklerin tamamıyla suya girmesinden vazgeçilmesinden sonra 35-45 cm. lik su derinliği kâfi görüldü, vaftiz yapan rahibin başa biraz su serpmesi suretiyle vaftiz yapılmaya başlandı (27).

(26) Le Merle, Le Style Byzantin S. 38.

Char. Diehl. Manuel de L'art Byzantin S. 176, Pulger-Anciennes eglises Byzantines de Constantinople S. 5-6.

(27) Ortodox kilisesi bu gün de vaftizin tamamıyla suya girilmek ve başın üç defa suya batırılması şeklinde yapılması esasını muhafaza etmiş bulunmaktadır. Bu gün bu vaziyette yalnız çocuklar vaftiz edildiğinden bunlar için her kilisede vaftiz edilecek bir çocuğu alacak kadar büyüklükte vazo şeklinde ve altında buna doldurulacak suyu alacak büyüklükte ikinci bir kap bulunan

Vaftiz havuzlarının şekli her zaman aynı değildi. Meselâ İmparator Justinien tarafından Kuzey Afrika'nın geri alınmasından sonra orada yaptırılmış olan Hammam - Lip, Uppenna, Sfax Cathedrale'lerinin Baptistelerinde de vaftiz havuzları 6 - 8 köşeli yıldız şeklinde idi (28).

Baptister'lerin büyüklükleri ve şekilleride her zaman değişiyordu. Meselâ Cartage, Bari Baptistelerinin Consillerin toplanmasına kâfi gelecek derecede büyük olduklarını biliyoruz (29).

AYASOFYA'NIN BAPTİSTERİ

(Plân ve Kesit 1)

Binanın harici şekli 20×15.52 büyüklüğünde bir dikdörtgendir. Evvelce mevcut olan batıdaki kapısından içeri girilince 13.90 büyüklüğünde bir nartex ve bundan sonra iç çapı 12.88 olan Octogonal şeklinde asıl binaya girilir (30). (Res. 1, 2, 3)

madenden yapılmış birer vaftiz kabı bulunmakta ve çocuklar buraya üç defa batırılmak suretiyle vaftiz yapılmaktadır. Bundan başka ortodoks kiliselerinde günahahtan temizlenmek için bilhassa ayazmalarda bu maksatla yapılmış havuzlar vardı. de Cer'e nazaran İmparator ve İmparatoriçeler senenin muayyen günlerinde Blecherneadaki meşhur Theodokos kilisesi Ayazmasına gidiyorlar ve oradaki havuza girerek günahlarından temizleniyorlardı tabi bu husus diğer ortodokslar tarafından da yapılıyordu.

(28) Ch. Diehl. Manuel d'art Byzantin C. I. S, 190. Hammam-Lip Baptistelerinin havuzu circulaire şekilde ve içten 5 nişli ve altıncı nişin yeri merdiven tarafından işgal edilmektedir. Bu şekilde Saray burnundaki Hodigitria baptisterine benzerdir. Hatchorian resim 281. Courdoec ve Pouincont, Cartage 1925 C. VI S. 112. Res. 7.

Sfax baptisteri dıştan circulaire içten karşılıklı 3 er niş, 7 ve 8 niş yerlerinden merdiven vardır. Aynı eser S. 112-113. Hatchorian Res. 286.

(29) 1153 de yapılmış olan Bari Baptistes'in çapı 50 m yüksekliği 55 m dir.

(30) Bizim yaptığımız ölçülerle Antoniadès'in Ephrasis'de vermiş olduğu rakamlar arasında farklar mevcuttur. Antoniadès binanın dış ölçüsünü 22.70 m. uzunluğu 16.20 m. en ve kubbenin umumi yüksekliğini 17.10 m. dir. Swift'de bu ölçüler 21.80 ve 16.20 m. dir.

Bu sekizgenin dört köşesinde yarım daire şeklinde nişler vardır. (Res. 4, 5) Bu nişler 4.04 : 4.10 m genişliğindedir, nişlerin teşkil ettiği bu yarım daireler arasındaki mesafe ortalama 4.30 dur. Doğuda bulunan apsid 4.10 m genişliğindedir. Vaktiyle diğer nişler gibi dairevi olan şekli orta kısmının doldurulması dolayısıyla kavisli şekli değişmiştir.

Büyük vaftiz havuzu vaktiyle binanın tam ortasında bulunuyordu. O zaman binanın kuzey tarafındaki avluya olan irtibatı bu cephede bulunan 2.50 m genişliğindeki bir kapı vasıtasıyla sağlanıyordu. Bu kapı binanın türbe haline konulması esnasında örülmüştür. (Res. 6, 7) Baptistelerin kubbesi, Ayasofya'nın ilk kubbesine benzer şekilde çok basıktır. Kubbenin üzerinde Türk uslubu tezyinat vardır, (Res. 8) kubbe — sıvası düşmüş kısımlardan anlaşıldığına göre — tuğla ile örülmüştür. Kubbe yüksekliği içten 16.05 dıştan 16.60 m' dir.

Binanın bugünkü zemini : türbe haline konduktan sonra toprakla doldurulmuş olan zemindir. Evvelce bugünkü Ayasofya giriş kapısı seviyesinde olması, aşağı yukarı 120 cm aşağıda bulunmuş olması lâzım gelmektedir. Bunu tesbit etmek için vaktiyle binadan kuzey avluya açılan kapıdan evvel bir merdiven bulunup bulunmadığını anlamak için Ali Sami Boyar tarafından binanın kuzey cephesinde açılan bir tranşede kapıdan evvel hiç bir kademeye rastlanmamıştır. Bundan anlaşıldığına nazaran binanın orjinal zemini kuzey cephesinde bulunan avlu zemini ile aynı seviyede bulunmaktadır. Vaktiyle Baptistelerin zemininin, diğerlerinde olduğu gibi mermerle kaplı olması iktiza etmektedir. Bu hususda tam bir malûmat olmamasına rağmen gayet ağır olan vaftiz teknesinin kaldırılması ve bunun zemininin toprakla örtülmesi her halde ilk definden sonra olmalıdır. Çünkü eski Türk tarihlerinde 2. ci Sultan Mustafa'nın Ayasofya-

nın yanındaki hali kubbeye gömüldüğü kaydedildiğine nazaran vaktiyle burası bu maksatla hazırlanmamış bulunuyordu.

İnşaa Tarzı :

Binanın iç duvarlarının yapı şekli tamamiyle Justinien devrindeki Bizans inşaa şekline benzemektedir (31). Yapıda kullanılan tuğlalar $39 \times 39 \times 4,5 - 5$ cm ebadındadır, ve harç Ayasofya'dakine benzemektedir. Orijinal vaziyetini muhafaza etmiş kısımlarda Ayasofya'daki gibi malakâri Concav şeklinde bir harç işçiliği görülmektedir. Binanın alt katındaki dikdörtgen şeklinde 1,10-1,20 genişliğindeki pencereler (Res. 9) Türk devrinde açılmıştır. Bütün Baptister'lerde olduğu gibi burada alt katta pencere olmasına imkân yoktur. Bu pencereleri Türk devrinde ölümlere dua edilmesi maksadıyla sonradan açılmıştır. Yukarı kattaki pencereler tamamiyle Bizans uslubundadır ve bunlar orjinal pencerelerdir. (Res. 10)

Yukarı kattaki pencerelerin bir kısmı daha sonraki devirlerde Ayasofyayı ayakta tutmak için yapılan controforlar dolayısıyla kapanmıştır. Binanın iç duvarları Türk devrinde siva ile kapatılmış üzerlerine Türk stilinde tezyinat yapılmıştır, ve bu tezyinat muhtelif devirlerde yapılmıştır. Kubbe tezyinatı son asırda yapılmış olmalıdır.

Vaktiyle binanın duvarları diğer bütün mühim Bizans binalarında olduğu gibi mermer ve diğer kıymetli renkli taşlarla kaplı olmalıdır (32). Bugün bunlardan hiç bir eser kalmamıştır.

Vaftiz Havuzu (Res. 11, 12)

Evvelce Baptister'de bulunan vaftiz

(31) Brehier - Art de Byzance S. 72-76.

(32) Brehier - Art de Byzance S. 74.

Heilopolis metropolidi Cenadius bu duvarların kıymetli taşlarla kaplı olduğunu ve sonradan bunların Haçlılar tarafından alınmış olduğunu kaydetmişse de bir kaynak göstermemiştir.

havuzu Colimvithva hakkında Anonyme Rus seyyahı bilgi vermektedir. (33). «Bu Baptisterium'un kapısının sağ tarafında bir kuyu ve ortasında Colimvithva vardır ? Bunun boyu 6 Sagiéne'dir. Bu havuz Patrik tarafından vaftiz merasimi için kullanılmaktadır».

Bir Sagiéne 2,1336 m olduğuna göre havuzun boyu 12,80 m olması lâzım gelmektedir, ki tabii bunda büyük bir mubalâğa vardır.

Antoniades'in yapmış olduğu ölçüye göre havuzun çevresi 12.80 m çapı 4.07 m. dir. Bu ölçülerle bizimkiler arasında farklar vardır (34).

Havuz, plân ve resimlerde görüldüğü veçhile (Pl. II) iki tarafı merdivenlerin bulunduğu cepheler köşeli ve asıl vaftiz havuzu vazifesini gören kısım Elliptique şekildedir. Bu havuz uzun kısımda, dış kenardan dış kenara 3.25 m. uzunlukta, orta kısımda yine kenardan kenara 2.50 m. genişliğinde ve yüksekliği de 1.52 m. dir. Havuzun iç boyu 2.80 m. iç eni 2.10 m. iç derinlik 1.16 m. dir.

Havuz bulunduğu yere kısmen gömülerek konduğu için her tarafı aynı surette iyice yontulmamış ve gömülü kısmın, kaba surette yontulması kafi görülmüştür. Bunun için şimdiki vaziyete nazaran kuzey köşede bu kaba surette yontulmuş kısmın yüksekliği 85 cm. olduğu halde Güneye doğru gittikçe 73 cm. ye kadar inmekte, sonra bir köşe şeklinde yukarıya doğru yükselerek 88 cm. ye çıkmaktadır.

Havuz tamamiyle musavi bir şekilde yontulmamıştır. İki nihayetindeki kalınlık 24 cm. olduğu halde ortada bir kalınlık 21 cm. ye inmektedir.

Kuzeydeki bir köşe teşkil eden kısmın tam ortasında 21×21 cm. olan bir salıp yeri, Güney tarafında ise merdive-

(33) Khitrevo S. 227.

(34) Antoniades C. I. S. 124.

nin birinci basamağı hizasında havuzun içindeki kavisli kısmın başlangıcında 22 x 21 cm. eb'adında diğer bir salıp yeri vardır (35). (Res. 12).

Tamamiyle beyaz mermerden yapılmış olan havuza üç ayak merdivenle iniliyor ve mukabil tarafa da üç ayak merdivenle çıkılıyordu. Basamaklar tamamıyla birbirine müsavi değildir. Birinci ve ikinci basamak 23 cm üçüncü ve dördüncü basamaklar 24 cm. dir.

Ayasofya'da bulunan bu büyük vaftiz havuzundan başka İstanbul civarında bulunmuş ve bugün Arkeoloji müzesi ne nakledilmiş bulunan 4 Bizans vaftiz havuzu mevcuttur.

Bunlardan Mendel kataloğu 1177/2156 numarada kayıtlı bulunanı dış şekli itibariyle quartilube bir tarzdadır ve yalnız bir tarafında bir merdiven vardır. Diğer tarafta vaktile mevcut olan merdiven sonradan kaldırılmıştır. Dış yüksekliği 1,55 derinliği 1,20 ve iç uzunluğu 1,16 m. Zeynep Sultan Camiinin avlusunda bulunmuş olan bu vaftiz havuzunun bir tarafında 5, diğer tarafında 1 salıp yeri vardır (36).

İkinci vaftiz havuzu : Mendel kataloğu 1178/2159, yukardan görünüş itibarile Ayasofya'dakine benzemez. Bir yonca yaprağı şeklindedir. Basamağı yoktur. Dış uzunluğu 1.55 olan bu vaftiz havuzu siyah damarlı beyaz mermerden yapılmıştır.

Topkapıdaki bir kazıda bulunarak müzeye nakledilmiştir (37).

Üçüncü Vaftiz Havuzu : Arkeoloji Müzesi envanterinde 3898 numarada ka-

yıtlı bulunan ve Ayvansaray'daki Atik Koca Mustafa Paşa camiinden getirilmiş olan havuzda yukarıdan görünüşe nazaran bir yonca yaprağı şeklindedir. Yalnız bir tarafında üç basamaklı bir merdiven vardır. Dış yüksekliği 1,23, derinliği 1 m. uzunluğu 1,87, eni 1,49 metredir. Bu vaftiz havuzu da şekli ve büyüklüğü itibariyle Ayasofyadakine benzememektedir (38).

Dördüncü Vaftiz Havuzu : Bizim için en şayanı dikkat olan bu mermer vaftiz havuzu Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürü Sayın Rüstem Duyuran tarafından Yalova'da bulunmuş ve 1962 yılında Arkeoloji müzesine nakledilmiş olanıdır. (Res. 13 - 14)

Dıştan görünüşü bir salıp şeklinde olan bu vaftiz havuzunun iki tarafında havuzun içine inmeye yarayan merdivenler vardır. Asıl havuz kısmı Elliptique şeklindedir. Havuzun umumi uzunluğu 1,94 m. yüksekliği 0,94 m, eni 0,97 m. dir. Kenarındaki kalınlığı 9 cm dir.

VI. inci yüzyıla ait olarak tarihlendirilmiş olan bu havuzun bir dış kenarı ile, yine aynı tarafta bir köşede birçok salıp yerleri görülmektedir.

İstanbuldaki Ayasofya Baptistelerinden başka 1920 - 1923 senelerinde Saray Burnunda yapılmış alan kazı esnasında Hodigithria (Res. 15) (Yol gösteren) Baptisteler'i de bulunmuştur. Bina Ayasofya Baptisteler'i gibi tuğladan yapılmış ve yarındaki Semi - Rotonde şeklinde bulunan Collonade'lı bir Atrium'a bağlı lunuyordu. Bina (Res. 16 - 17) altıgen bir şekilde idi, bunun beş köşesinde ortalama 6 m çapında ve derinlikleri 4 m olan Absid'ler (Niche) vardı. Altıncı Absid'in bulunması lâzım gelen yer Atrium'la bir bağlantı teşkil etmek üzere uzunca Nartex olarak kullanılmıştı. Baptistelerin umumi uzunluğu niş ortasından diğer niş kadar 20,73 metre idi. Ortadaki

(35) Hatchatorian Res. 180 buradaki plân Van Niçe'nin bir krokisinden alınmıştır. Lataby-Swainson St. Sophia 1894 S. 19, 20, 100, 132, 183, 209, 217, 219 Res. 3.

Gurlit Bau Kunst S. 21-22.

Grabar, Marthyrion 1946 S. 392.

(36) Hatchatorian 209.

(37) Hatchatorian Res. 200.

(38) Hatchatorian Res. 201.

vaftiz havuzu iki devir geçirmişti. Birinci devirde daha küçükken sonradan büyütülmüştü. Bu son devirdeki vaftiz havuzu tamamiyle mermerden yapılmış ve 12 köşeliydi. Havuzun etrafında yarım daire şeklinde beş niş vardı, altıncı bir niş yeri dış zeminle bağlantı yeri idi ve muhtemelen vaftiz merasimi esnasında Rahip burada bulunarak merasimi idare ediyordu.

Her yarım daire şeklinde bulunan nişte havuza inmeye yarayan üç basamak merdiven vardı. Havuzun derinliği 84 cm. idi. Hodigithria ayazmasının suyunun göğüs hastalıklarına iyi geldiği de zannolunuyordu (39). Kazı esnasında bu havuzun altında daha derin tabakaya varmak için yapılan sondajlarda, burada vaktiyle bir Roma Thermes'i bulunduğunu gösteren kalıntılara tesadüf edilmişti.

İstanbul'da hem bir Baptister hem de hastalıklara iyi geldiği kabul edilen ve günahlardan temizlenme maksadıyla da kullanılan bina yalnız Hodigithria baptesterisi değildi diğer agiazmalar da vardı. Bunların en meşhurları Blechernea ve Pigi agiazmaları idi.

Blechernea Agiasması buradaki Theodosios kilisesi yanında idi. Bu agiazma bugün de mevcuttur. Fakat bina şüphesiz eski bina değildir.

Evvelce 15 Ağustosta İmparator ve İmparatoriçe maiyet memurları ve hizmetçilerle beraber buraya, mukaddes hamam Hagios Lousma da yıkanarak günahlarından temizlenmek için geliyorlardı. Binadan içeriye girdikten ve buradaki İconlara ibadet ettikten sonra, Agiazmanın Kolimvithva'sına üç defa dalıp çıkıyorlardı ve bu surette bütün günahlarından sıyrılmış oluyorlardı (40).

(39) Demangel-Mambury. Quartier des Mangannes S. 108.

(40) De Cer. I, 18, S. 108 II, 52, S. 774-775. Titrova S. 137, 201, Feridun Dirimtekin 14. Mıntıka Blechernea S. 199-200. K. Grivas, Blechernea S. 25-27.

Pigi (Balıklı) Agiazması da suyunun şifa verici ve mukaddes bir su olması sebebiyle İmparatorların Ascension yortusunda büyük bir merasimle geldikleri bir yeri.

Asıl mebağası üzerindeki bina İmparator Leon I. (457-477) tarafından yaptırılmıştı. (41). Kilise ise İmparator Justinien tarafından inşaa edilmişti (42).

Agiazmanın üzeri dairevi bir kubbe ile örtülüydü. Bu kubbe Göge benzer tarzda mozayiklerle süslenmişti. Asıl yıkanma havuzu dörtgen şeklinde idi ve iki tarafındaki merdivenlerle havuza iniliyordu.

Nartex (Plân I) :

Baptisterin bir de nartex'i vardı. Bu nartex batıdaydı, vaktiyle giriş bu cephedeki — şimdi bir pencere haline konmuş olan — bir kapı vasıtasıyla temin ediliyordu. Nartex'in uzunluğu 13.90 m. eni 3,15 metredir. 5.40 ar m. uzunluğunda iki yan kısım 3,15 m. uzunluğunda bir orta kısmı vardı. Yan kısımlar çapraz tonozlu idi. Batıdaki kapı 2.10 genişliğinde idi (Res. 18-19-20).

Avlu (Plân III) :

Baptister'in vaktiyle kuzey tarafında açılan ve bugün örölmüş bulunan kapıdan çıkılınca 12.30x11.25 m büyüklüğünde bir avlu bulunmaktadır. Bu avlu Baptistér binasının kuzey duvarları/Ayasofyanın güney cephesi duvarları/ve bu binanın en güney-batısında bulunan Controfor/ve bu cephedeki dolambaçlı rampa (Kohlías) ın doğu duvarlarıyla çevrilmiş bulunmaktadır. Bu avlu Baptistér duvarının 4.95 m kuzeyinde bulunan üzeri örtülü bir kapı tesisi ile iki kısma ayrılmıştır. Bu kapalı kısmın kuzey yüzünde yan söveleri iki mermer kolona dayanır. 1.42 m. genişliğinde bir kapı yeri görülür. Bu

(41) Nic. Calliste : Hist Eccl. XV, 26.

(42) Precopius. de Aedof. I. 3.. Bonn. 184-185 Theoph, cont. VI, 15 Cedienus I, 1, S. 678 Khitrevo S. 138.

kolonların iki tarafında sağda (Doğuda) 1.98 m. Batıda 1.70 m. genişliğinde iki açıklık vardır. (R. 21).

Kapının dayandığı mermer kolonlar 82 Cm. yüksekliğindeki ayaklara dayanmaktadır. Kolon başlıkları Bizans stilindedir. Bunların üzerinde, dışarıya doğru kaymış vaziyette çift mermer kare levhalar, üzerinde ise: kenarları basık şekilde birer kısma havi mermer ve nisbeten daha ince sütunlar vardır. Bunların üzerinde ise yine harice taşkın vaziyette dikdörtgen sütun başlıkları mevcuttur (R. 22).

Bu sütunlar başlıkları vasıtasıyla bu kısmı örten kemerlerle birleşir. Bu son kolon başlıklarının kuzeye bakan yüzlerinde birer salip mevcuttur. Altta bulunan büyük kolonların başlıkları Ayasofyadakilerden ziyade küçük Ayasofya S. S. Serge et Bacchus ve Ravenna'daki Ste. Vitale kilisesinde bulunan başlıklara benzerler. Kapı tesisinin dayandığı mermer sütunlar üzerinde, vaktiyle bunların iki yanındaki duvarlara bağlı olduğunu gösteren vazih bir iz olmasına rağmen her iki taraftaki duvarlarda ince bir bağlantı eserinin görülmesi vaktiyle bunlar arasında bir ahşap yapı veya bir pencere tesisi bulunmuş olması fikrini hatırlatmaktadır. Vaftiz havuzu bugün bu kapalı avlunun Güney-Doğu köşesinde bulunmaktadır.

Bu kapı tesisinin kuzey tarafında bulunan açık avlunun kenarlarında vaktiyle Ayasofya belki de diğer camiler için yağ deposu vazifesini görmüş olan mermer sarkofajeler bir çok büyük küpler sıralanmıştır. Avlu vaktiyle mermerle döşenmişti. (R. 23).

Avlunun bugün hariçle olan bağlılığı, Ayasofyanın girişinde bulunan genişin girişindeki rampalı yol başlangıcına açılan bir geçit vasıtasıyledir.

Duvar da ve Kubbede Vaktiyle Mevcut — Mozayik ve Freskler —

Ayasofya gibi her tarafı mozayiklerle süslenmiş olan bir kilisenin Baptister'inin

de, bütün aynı yüzyıllarda yapılmış olan fresklerle süslenmiş olduğu tabii idi. Bu diğer binalarda olduğu gibi, mozayik ve hususda yegâne mevcut olan bilgi 1200 tarihine doğru İstanbul'a gelmiş olan Antoine de Novogorode'un yazdıklarıdır :

«Ayasofya'nın Baptisterinde İsa'nın Yahya tarafından Şeria nehrinde nasıl vaftiz edildiğini, Yahyanın halkı nasıl doğru yola davet ettiğini ve çocuklarla büyüklerin (Vaftiz olmak için) nasıl Şeria nehrine atıldıklarını gösteren resimler mevcuttur. Bütün bunlar gayet mahir bir ressam olan Paulos tarafından yapılmıştır. «Bütün hayatım boyunca hiç bir yerde bu kadar güzel resimler görmedim», yine burada bir patrik tarafından üzerine 30 dirsek uzunluğunda İsa'nın tasvirinin bulunduğu mesnetler vardır. Ressam Paulos kıymetli taşlardan ve ezerek toz haline getirdiği incileri suyla karıştırarak İsa'nın resmini yapmıştır (43). Bütün bu güzel şeyler halen Ayasofyada bulunmaktadır».

Kâfi derecede açık olmayan bu kayıtdan binanın kubbesinde ressam Paulos tarafından yapılmış olan Şeria Nehrinde St. Jean Baptiste tarafından İsa'nın ve diğerlerinin Vaftiz edilmesini gösteren mozayikler olduğunu anlıyoruz. Bunlar, daha sonra tetkik edeceğimiz İtalyada ve diğer memleketlerde bulunan Baptister'lerdeki mozayiklerin benzeri olması lâzım gelmektedir.

Ayrıca Vaftiz merasimi esnasında 30 dirsek (30X0. 5=15 m ?) yüksekliğinde muhtemelen mozayikten yapılmış bir İsa İcon'unun da buraya getirilerek hazırlanmış olan mesnetler üzerine bulunduğu da anlaşılmaktadır. Sonraki kayıtlara göre

(43) Antoine de Novogorode Khitrovos. 96.

Bu seyahatnamenin Kopenhagen nüshasında buraya şu cümle ilâve edilmiştir! Bütün bu güzel ve kıymetli şeyler günahkârlığımız yüzünden Haçlılar tarafından Roma'ya nakledilmiş bulunmaktadır. Bu cümle şüphesiz kitaba 1204 den sonra bir Copiste tarafından veya vaziyetten haber alan müellif tarafından ilâve edilmiş olmalıdır.

haçlılar tarafından alınarak Romaya gönderilmiş olduğu söylenen İcon bu olmalıdır.

Tarafımızdan yapılan tetkikler neticesinde ne duvarlarda ne de kubbede mozaiklere ve ne de yere düşmüş tesseralara tesadüf edilmemiştir.

Octagone veya merkezi plânlı binalar Romalılar tarafından Mausolée'lerde nympheone'larda veya thermes'lerde kullanılmış olduklarını biliyoruz.

Bizanslılar bu şekil binaları kiliselerde veya Baptisterlerde kullanmışlardır. (44). Bu hususta Romadaki veya Romalılar tarafından yapılmış olan binaların numune olarak alınmış olmaları kabildir. Octagone binalar erkeklerle kadınlara ait olan kısımları ve vestiaire'leri birbirinden ayırmak için de çok müsaitti. Bilhassa Thermes'lerde tek bir ısınma tertibatı ile her iki kısmın ısıtılması da kabil oluyordu.

Hodeghitria Baptister'indeki gibi altı köşeli binalar biraz nadirdir. Bu şekil binalar daha fazla Ermenistan ve Gürcistan'da kullanılmıştır (45).

Ayasofya'daki Baptister'le aynı devirde yapılmış olan diğer Baptister'ler arasında bir mukayese bahis konusu olursa bu hususta İtalya'da ve kuzey Afrika'da bulunanları hatırlamak lâzım gelir.

Roma'daki La Teran Baptisteri dıştan Octagonale'dir. İçte ortada bir Vaftiz havuzu vardır. Bunun etrafı Collonade'la çevrilmiştir. Üstte, bu kolonlara mütenazır şekilde konan daha ince mermer kolonlara dayanan bir ikinci kat vardır. Kubbe bir kasnağa dayanmaktadır, binadaki mozaiklerde vaftiz sahneleri gösterilmiştir. Bina bu şekliyle Ayasofya Baptisté-rinden farklıdır (46).

(44) Ebersolt-Monum, Archit. Byz. S. 128.

(45) Strzgowsky-Baukunt Armenier S. 121.

(46) Deichmann-Frühchristliche Kirihe in Rom. S. 40; Wulff-Altchrist und Byzantinische Kunst C. I, S. 249. Holzinger. Die Altchrist. und Byzantinische Bau Kunst. S. 63.

Yine Roma'da Santa Constantina kilisesi büyük Constanten'in kızı Constantina tarafından bir Baptister şeklinde inşasına başlanmışken, kendisinin ölümü üzerine bir Mausolée'e çevrilmiş olduğu zannolunmaktadır. Bina 1254 de Papa Alexandre IV tarafından kiliseye tahvil edilmiştir. (47).

Baptisterin iç tarafı çifte kolonlu Arcade'la çevrilmiştir. Ortada nisbeten küçük bir vaftiz havuzu vardır. Bunun dış tarafındaki şekli bir Rotonde'dır. Kubbe, üzerinde pencereler bulunan bir kasnağa dayanmaktadır. Binanın bir de Nartex'i vardır. Tavan ve tonozlarda mozaikler mevcuttur. Bu Baptister bu şekliyle Ayasofyaya benzememektedir.

İmparator Arcadios tarafından Mısır'da Mariotte civarında Abu Mina'nın (St. Menas) mezarı üzerinde yaptırttığı zannolunan üç nefli Basilika'nın Baptisteri kilisenin batı tarafında Nartex'in yanındadır. Dış şekli dörtgen iç şekliyle Octagonale olan bu binada Ayasofya'da olduğu gibi vaftiz havuzu'nun etrafında collonade yoktur.

Bu bina hakkında Kaufmann ve Perkins tarafından yapılan plânlar bir birinden farklıdır. Perkins'in plânında havuzun etrafında bir kolonad gösterilmiştir (48).

Yine kuzey Afrika'da Furni'de Hencir Maanadin'daki üç nef'li chatedral'in Baptister'i de octagonal idi. Kuzey Afrika'daki Baptisterlerin havuzları quad-

(47) Wulff. C. I, S. 241. Holzinger S. 60-61. Grabar Martyion. Pl. VII; I Deichmann. S. 25.

(48) Kaufmann Abu Mina Stadtb 1912. S. 102, fig. 46.

O. Wulff Altchristliche und Byz. Kunst S. 227-229 fig 227 Pl. 226 Abu Ubeyit El Bekri Description de l'Afrique Septentrional. (Mac Gouckin de Slane Fransızca ter. S. 5 X. cu yüzyılda bu basilikada birçok resimler, heykeller ve bu arada binanın nihayetindeki iki ayakları birer Deve üzerine dayanır vaziyette Abu Mena (St. Menas) in mermerden bir heykeli vardır.

F. W. Deichmann Archoel. Anzeiger 1937, col 75-78 fig. 1-2.

rilobel şeklinde idi. Cap Bon'da Kaliba da bulunan havuz da bu şekildedir. Bu binanın da 6. yüzyılda yapıldığı kabul edilmektedir (49). Ravenna da St. Joanni in FONDE (50) ve diğer ismiyle Baptistère de Ortodoxe iç şekliyle bir Octagone olması bu sekizgen'in köşesinde yarım daire şeklinde nişler bulunması hasebiyle Ayasofya'ya bir benzerlik gösterir. Fakat iç inşaa şekli tamamiyle başka tarzdadır. Octagonun köşelerindeki kemerler, duvarlara dayanır tarzda yapılmış mermer kolonlara dayanırlar bu kemerlerin üstünde yine mermer kolonlara dayanan 2. ci kat kemerleri vardır. Vaftiz havuzu ortada büyük ve sekiz köşelidir.

Kubbeye ortada İsa'nın St. Jean Baptiste tarafından Şeria nehrinde vaftiz edildiğini gösteren bir mozayik yuvarlak çerçeve içinde görülmektedir. Bunun etrafında daha büyük bir daire içinde 12 havari, daha dıştaki 3. cü bir daire içinde de ellerinde kitaplar veya kotiluslar bulunan havariler, Peygamberler ve Azizler vardır.

Kilisenin inşasında Laterano'da olduğu gibi hellenistique tradision görülmektedir. Ayasofya Baptistelerinin mozaiklerle süslenmesi şemasının bu Baptistere benzemesi mümkündür.

(49) P. A. Fevrier et C. Poinsoot-Les cierges et abeilles iconographie de Baptistère decouvert dans la region de Kaliba (Tunisie) cahier Archeologique X, 1959 S. 10. 11, VI. yüzyıla ait bu Basilica'nın apsidi'nin güneyinde bulunan bu baptister dört tarafı açık bir eyvan halinde idi, ortasında 2X1.60 büyüklüğünde ve mozaiklerle kaplı bir vaftiz havuzu vardır.

(50) Holzinger S. 78 : 80 S, Bettini. Felix Ravenna S. 41, Nordstern. Ravenna Studien S. 32 St Batlari Il Battistero della cattedrale di Ravenna VII corso di cent dell arti Ravennade et Byz 1960 2, fax S. 7-12 Mario Mazotte, il Battistero della cattedrale di Ravenna aynı mec. 1961 fası. 3 S. 255-298, F. W. Deichmann Frühbyz. Bauten und Mozaiken in Ravenna Fig. 8-16 Vollbach-Heimer Frühbyz. Kunst S. 72 fig. 139-143 R. Hamann-Gesch der Kunst II. S. 92, fig. 69, Hatchatorian fig. 339.

Ravenna'da bulunan Baptistère des Ariens, 490 tarihine doğru Kiral Theodoric tarafından yaptırılmıştır. Santo Sprito catedrale'in yanında idi, şekli Ortodoxe Baptistelerinin bir tekrarıydı. Esasen kubbedeki mozayiklerdeki umumi fikirde aynıdır (51). Bunlar, Iconographique bakımından Ligurie'deki Albeng Baptistelerine benzer (52).

İtaya'da Pompeideki V. ci yüzyıla ait olduğu zannedilen Santa Maria Maggiore kilisesinin Baptisteleri olan ve çapı 24.40 m olan Nicera binası ise dıştan yuvarlak ve vaftiz havuzunun etrafındaki Colonnade'li şekliyle daha fazla Laterano Baptistelerine benzer (53).

Görülüyorki dış şeklinin dörtgen ve içinin sekizgen olması ve içinde Collonnade bulunmaması dolayısıyla Ayasofya Baptistelerine en fazla benzeyen Mısırdaki Mariotte'deki Abu Mena (St. Menas) catedralinin Baptisteleridir. İçinin kare dışının oktogonal olması dolayısıyla Ayasofya Baptistelerine benzeyenler varsa da bunların iç mimarisi Ayasofya Baptistelerine benzemektedir.

Yalnız Ayasofya Baptistelerinin duvarlarının mermerle kaplı olduğu malumdur. Fakat, bunun 1204 den evvelki vaziyeti hakkında tam bir malumat sahibi olmadığımız da bir hakikattir.

(51) Holzinger-S. 81; Deichmann-Frühchristliche Bauten und Mosaiken in Ravenna, fig. 61-68; Serg. Bettini-Felix Ravenna S. 5; Vollbach-Heimer S. 73-74 Fig. 149; Hamann-Geschichte der Kunst II, I S. 99 fig. 73; O. Wulff S. 343 Fig. 378.

(52) G. de Angelis d'Ossat-il battisterio di Albengi suoi problemi, VII corsi di Centro sull'Arte Ravennate e Byzantina 1961, S. 145-146; B. Fletcher History of Architecture (London 1959) S. 292. Daha sonra yapılan Baptistelerde Octagonal şekil kullanılmıştır. 1130 da yapılmış olan Asti Baptistelerinde, 1167 de yapılmış olan Carmona Baptisteleri de sekizgendir. (Fletcher S. 277).

(53) Holzinger S. 62-65.